

Апокрифи і легенди з українських рукописів. -Репринт видання 1896 року.- Львів 2006.- Том I (Апокрифи старозавітні). 9.Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. -Львів, 1984.- Кн.друга.-Частина друга (1765-1800). 10. Боровий С. З історії єврейської книги на Україні // Бібліологічні вісті.-1925.-№2; 1926.- №1. 11.Чижевський Д. К проблемам литературы барокко у славян // Чижевський Д. Українське літературне бароко.-К.,2003. 12.Щеглова С.А. «Пчела» по рукописям Киевских библиотек. Опыт изучения и тексты. – СПб.,1910. 13. Петров Н.И. Киевская академия во второй половине XVII века. – К., 1985. В свою чергу Микола Петров посилається на працю монаха Євгенія („Опис Києво-Софійського собору та Київської єпархії”(Київ, 1825.- С.180). 14. Перетц В.Н. Нил Сирийский в украинских переводах XVII века // Перетц В.Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков. Сборник отделения русского языка и словесности Академии Наук СССР. – Том СІ.- №2. –Ленинград, 1926. 15. Чижевський Д. Українські друки в Галле. – Краків-Львів, Українське видавництво, 1943. 16. Петров Н. Южно-русские легенды // Труды Киевской духовной академии. –1877. – март. –№3. 17. Brückner A. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко // Kwartalnik historyczny. – 1899. 18. Murko M. Geschichte der älteren Südslavischen Literaturen. – Leipzig, 1908. 19. Мельник Я. ”Найвизначніша того роду поява в слов'янській науці” // Іван Франко. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив Іван Франко. Репринт видання 1896 року.- Львів, 2006.- Т.1. 20. Мельник Я. Іван Франко й Biblia apokrypha. – Львів 2006. 21. Петров Н. О влиянии западноевропейской литературы на древнерусскую (продолжение) // Труды Киевской духовной академии. –1872. – июнь. 22. Легенди з Хітарського збірника (1-ї пол.XVIII в.). Подав Володимир Гнатюк // ЗНТШ.- 1897. Т.XV. –Книга I. 23.De morte Prologus (polnisch- russisch) // Croiset Van der Kop Anna Catharina. Altrussische Übersetzungen aus dem Polnischen. Referenten: A.Brückner, W.Schulze.- Berlin, 1907. – S.28-74 + ilustracje. 24.Дмитриева Р.П. Русский перевод XVI в. польского сочинения XV в. „Разговор магистра Поликарпа со Смертью”// ТОДРЛ.-М.-Л., 1963. –Т.19. 25.Николаев С.И. Новый список перевода “Разговора магистра Поликарпа со Смертью”// ТОДР. –Л., 1985. –Т. 39. 26. Дзира Я. Італійські джерела в поемі “Великий льох”// Всесвіт. – 1964.-№5; Дивись також: Соболев В. Літопис Самійла Величка і містерія Т.Шевченка «Великий льох» //Матеріали ХХХ наукової Шевченківської конференції.-Донецьк, 1993. – С.58-63. 27. Горохова Р.М. Торквато Тассо в России XVIII века (Материалы к истории восприятия) // Россия и Запад. Из истории литературных отношений. – Ленинград, 1973. 28. Lewin P. Literatura staropolska a literatury wschodniosłowiańskie. Stan badań i postulaty badawcze//Literatura staropolska w kontekście europejskim (Związki i analogie). Materiały konferencji naukowej poświęconej zagadnieniom komparatystyki (27-29 X 1975), Pod red. Teresy Michałowskiej i Jana Slaskiego. – Wrocław, 1977. 29. Мишанич О. Проблеми вивчення давньої та класичної української літератури // Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти). – К.,2005. 30. Назаревський О. До студій над давньою українською повістю // Записки історико-філологічного відділу. – Кн..XVIII. За редакцією А.Кримського. – К., 1928.

*Мирослава Гнатюк,
д-р філол. наук, проф.*

ІСТОРИКО-ЛІТЕРАТУРНА ТЕКСТОЛОГІЯ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто вихідні засади історико-літературної текстології, основний її постулат – єдність синхронії й діахронії тексту.

Ключові слова: генезис, рукопис, автор, читач, текстологія.

Стаття розглядає існуючі положення історико-літературної текстології, її основний постулат – єдність синхронії й діахронії тексту.

Ключевые слова: генезис, рукопись, автор, читатель, текстология.

This article deals with the initials reasons historic-literary textology, her principal postulat – unity synchronic and diachronic text.

Key words: genesis, manuscript, author, reader, textology.

Як фундаментальна, базова наукова дисципліна текстологія поставала в руслі комплексної гуманітарної науки філології, що починалася з дослідження античних текстів і завжди мала справу з рукописами. Уже в античні часи вчені-граматики – засновники філологічної школи, визначили основним завданням критику тексту, що ґрунтувалася на вивченні питань його достовірності, звільненні від перекручень та підробок, внесенні виправлень, які сприяли відновленню первісного (авторського, якщо йшлося про гомерівські поеми «Іліада» та «Одіссея») тексту. З утвердженням християнства ця практика поширилася в церковній екзегетиці, основу якої складало філологічне тлумачення біблійних текстів.

Таким чином, поряд зі специфічною галуззю в межах літературної теорії поетикою (заманіфестованою однойменною працею Аристотеля) означилася друга не менш важлива складова цієї теорії – генетика тексту, яка на відміну від науки про «техніку», прийоми літературного письма, зверталася до витоків тексту, тих першоелементів, на основі яких він «зростав». Обмеження дослідження тексту лише його «надбудовою», як це тривалий час практикувалося радянською наукою, нагадувало відомі перекоси марксистсько-ленінської теорії про «надбудову» й «базис» у своєрідному викривленому дзеркалі. Невипадково на початку ХХ ст. глибокий знавець історії й теорії літератури, поет і перекладач Микола Зеров сформулював відоме гасло «Ad Fontes!», що означало – «йдімо до перших джерел, доходьмо кореня», бо, «трактуючи речі з чужого голосу, не стикаючись з теоріями, яких додержуємо, віч-на-віч незнайомі з джерелами, ми утворюємо собі різні фантастичні уявлення і живемо серед них, не помічаючи їх потворної неправдоподібності» [6; 578, 572]. Генетика тексту (філологічний «базис») означила одним із найважливіших принципів його наукової критики співвідношення історичного й теоретичного, де дослідження історії тексту, його виникнення та розвитку «пов'язує текстологію з філософською категорією історизму» [15, 97]. Як влучно зауважила М.Щербакова: «Вивчення історії пам'ятки на всіх етапах її існування дає уявлення про послідовність історії створення тексту. В історії тексту відбиті закономірності художнього мислення автора, його особистість та світогляд, індивідуальність і творча воля автора» [15, 97].

Турбота про текст, його автентичність стала наріжним каменем теоретичних і практичних студій упродовж багатьох століть. Оскільки ще на ранньому, античному етапі свого становлення та розвитку текстологія активно співпрацювала з усіма філологічними дисциплінами, то й не дивно, що її зв'язки з теорією та історією літератури, герменевтикою, джерелознавством, іншими галузями знань є досить органічними. Означившись у рамках теорії літератури філологічною критикою тексту, що, за визначенням Олександра Потебні, відкриває систему прийомів *розуміння* твору, а також вияснення функцій і

зв'язку всіх елементів тексту з поля зору його достовірності задля подальшої інтерпретації та публікації, текстологія водночас виявляє тісні взаємопроникаючі зв'язки з історією літератури, оскільки тексти досліджуються в процесі їх зародження, становлення й побутування. Розглядаючи текст «під кутом зору його історії» (Д.Лихачов), текстолог вивчає творчу історію твору, тобто досить широке коло питань, пов'язаних як із реальним матеріалом, що ліг в основу авторської роботи, так і з формантами культурно-світоглядного, суспільно-філософського характеру, які позначилися на структурі та естетичній системі. Слушно спостеріг якось Ян Парандовський, зауваживши: «Давня істина, що найпрекрасніша поема – це історія створення поеми, її народження і розвиток разом з усіма подіями в житті її творця» [10, 220].

Якщо зважити на те, що серед методів дослідження текстологія використовує порівняльно-історичне вивчення джерел тексту, яке передбачає синхронний та діахронний рівні його конструювання, то історичний підхід до аналізу тексту дозволяє пізнати його генезу, об'єктивний і суб'єктивний чинники формування й становлення. Це спонукає до глибшого вияву тих внутрішньо- та позатекстових зв'язків, які увиразнюють прочитання художнього твору крізь призму методології ціннісного аналізу, що дозволяє визначити питому вагу художнього явища в широкому культурно-історичному контексті. Саме тому для текстології, як і для генетичної критики, так важливо було зацентувати не лише принципи філологічного аналізу тексту, його інтерпретаційні ракурси, а й описати синхронний та діахронний рівні розвитку, вдаючись до порівняльно-історичного вивчення джерел тексту. Відтворити всі етапи його створення у процесі письма – значить розкрити генезу тих зв'язків, які існують між різними джерелами одного і того ж твору в його різночасових вимірах, зліквідувати той розрив між синхронією та діахронією, літературним рядом та історією, який мав місце в методології “формальної школи”, а згодом і структуралізму. Категоричне твердження Р.Барта “Література або історія” (“Litterature ou Histoire”), що стало назвою відомої його роботи, було пом'якшене гаслом фундатора тартуської школи структуралізму Ю.Лотманом – “разом з історією”, а не “замість історії”. Структуральний метод, який передбачав розрив усіх зв'язків твору з епохою, культурою, контекстуальністю творчості митця, сповідуючи бартівське “Нічого не існує поза текстом”, досить скоро виявив свої вразливі місця. Практично переписавши бальзаківського “Сарразіна” у праці “С/З” (“S/Z”; 30 сторінок новели коментуються на 223 сторінках), Барт постійно обмежував себе при першій потребі виходу за рамки тексту, провокуючи штучною ізоляцією викривлене бачення об'єкта. Він нехтує історією тексту й оперує лише першою редакцією новели, що стояла біля витоків “Людської комедії” та, на відміну від останньої, ще мало пов'язана з пізньою творчістю письменника. Правда, розглядаючи текст як самодостатню цінність, він водночас заявляє й про те, що текст “ніколи не може бути один”. Заперечуючи тим самим можливість ізолюваного аналізу, вчений приходить до одного з визначальних понять постструктуралізму – інтертекстуальності, де на його розумінні тексту виразно позначився вплив концепцій Ю.Крістєвої та Ж.Дерріди. Цей перехід від структуралізму до постмодернізму якраз і можна розглядати як перехід від твору

до тексту (за назвою однойменної праці Барта), де суть текстуального аналізу полягає у тому, що “текст треба розглядати не як завершений, закритий продукт, а як процес продукування, “підключений” до інших текстів, інших кодів (це і є інтертекстуальність), і за допомогою цього артикулюється в суспільстві та історії не способами визначення, а цитування” [2, 497]. Генетична критика, яка значною мірою завдячує своєю з’явою розвитку структуралізму, також протиставилася його закритим системам, котрі можна аналізувати, лише виходячи з внутрішньої логіки тексту, і прийняла текстологічний постулат єдності синхронії та діахронії. Оскільки за спостереженням А.Компаньона «сама література неодмінно має історичний вимір» [7, 231], то «історія означає одночасно і динаміку літератури, і її контекст”. Така неоднозначність властива самим відношенням літератури й історії (історія літератури, література в історії).

З цим роздумом про літературу й історію (у вищевказаному подвійному сенсі) і варто зв’язати ряд термінів, що створюють звичні для нас опозиції «наслідування та новаторство», «старе й нове», «традиція і розрив», «класицизм і романтизм» або, в категоріях рецептивної естетики, «горизонт очікування й естетичне відхилення». Кожна з цих пар у певний момент використовувалася для того, аби дати уявлення про літературний розвиток» [7, 230].

Зрослий рівень наукових знань, читацьких запитів та інтересів вимагає від сучасної генетичної текстології ширших, ґрунтовніших тлумачень назрілих текстологічних проблем, які з необхідністю виходять за вузькі реєстраційні рамки. Очевидним є те, що аналіз змін тексту у відриві від змісту, трактованого в широкому розумінні як сукупність певних суспільно-історичних чинників, від історичної обстановки й знання історичних реалій, від загальних проблем культури, а також від аналізу “письменницької манери” з властивими їй прийомами образотворення, розробкою характерів, композиції, роботою над мовою, стилем та ін. – це завчасне приречення дослідження не тільки на односторонність, а й хибність отримуваних результатів. Акцентований момент є тим важливішим, що саме текстологія дає справжній, твердий фундамент для побудови не “піщаних замків”, а достовірних дослідницьких концепцій з відповідними науковими висновками. Показовим у цьому плані є дослідження текстів української новітньої літератури. Поява великого масиву літератури, донедавна вилученої з суспільного життя репресивними режимами, ліквідація “білих плям” в історико-літературному процесі радянської доби, відкриття цілого ряду раніше не відомих літературних, історичних, політичних, біографічних реалій вимагають не побіжного, часто малокваліфікованого коментаря, а насамперед – істотного заглиблення в текст творів, ґрунтовного дослідження творчої лабораторії митця. Проникнення в історію тексту твору, всебічне вивчення всіх редакцій та варіантів дає можливість повніше охопити загальну картину його становлення в зіставленні з авторським задумом, глибше розкрити художньо-смысловий потенціал. Генеза тексту входить у площину теоретичного осмислення способів творчої роботи, еволюції образної та світоглядної системи митця, психології процесів художнього мислення. «Рух тексту, – як зауважила М.Щербакова, – перебуває у прямому зв’язку із закономірностями літературного розвитку. Вивчаючи історію тексту, аналізуючи сліди руху часу, зафіксовані в

тексті, процес втілення задумів, відбитий в історії тексту, текстолог бере участь у типологічних і порівняльно-історичних літературознавчих дослідженнях.

Існує міцний зв'язок наукової критики тексту та його історії з літературним розвитком епохи» [15, 124].

Сучасні текстологічні дослідження завжди спираються на індивідуальні особливості творчої манери письменника, своєрідність його художнього розвитку. У кожного самобутнього автора свій життєвий досвід, своє сприйняття дійсності й способи відображення її, з якими тісно пов'язані теми, задуми, ідеї, властиві саме цьому митцеві. Для текстології української новітньої літератури визначення справжнього авторського тексту ускладнюється тим, що це не є проблемою лише текстологічною. Особливості розвитку тоталітарного суспільства вносили свій драматичний відтінок у творчу долю тих чи інших літературних творів. «Хоч і не зручно говорити про речі, які загинули, – писав у 1944 році Іван Багряний, – але з міркувань, що може ж вони знайдуться колись таки, хоч деякі, хочу їх вписати в біографію, як частки тої біографії» [1, 7]. Вочевидь, то був передбачливий крок, оскільки завдяки трьом сторінкам досить важливого документального джерела ми згодом дізналися про долю історичної поеми Багряного “Маруся Богуславка”, написаної в 1928–1929 роках і сконфіскованої при арешті в 1932 році, так само і про рукописи двох більших поем – “Мулярі” та “Мисливська соната”. З політичних міркувань не пройшов через Головліт рукопис книги Івана Багряного “В поті чола”.

Зважаючи на ту особливу роль, яку відігравав під час видання творів новітньої літератури інститут редактури (йдеться, зокрема, про систему редакторських “удосконалень”, викликаних ідеологічними настановами комуністичної партії), а також вплив цензурних комітетів, важливим аспектом текстологічних досліджень є розмежування творчої і не творчої волі автора (точніше, його підневолі від владних структур), вияв вододілу між цензурою і самоцензурою. Відповіді на ці та інші питання текстології української новітньої літератури невідривні від контексту історичної доби, особливостей художньої індивідуальності митця. Яскравий приклад – творчий доробок Юрія Яновського. Сказати, що цей загальноновизнаний і, здається, цілком “благополучний” класик є однією з трагічних постатей української літератури, не заглиблюючись в його творчу лабораторію, не аналізуючи текстів, – це зігнорувати ту частину “айсберга”, яка перебуває під водою, що незрідка практикувалося. Правдиве прочитання його життєвого і творчого шляху стало можливим лише завдяки безпосередньому звертанню до всього, витвореного рукою майстра, рукописів, які є не тільки “документами, що свідчать”, а й живим, схвильованим і непідробним голосом митця. Як дослідити зміни тексту твору у відриві від змісту? Чи можна розглядати зміст у відриві від усієї історичної обстановки? У дослідженні творчості Юрія Яновського, як, зрештою, й багатьох інших українських письменників, це виявлялося можливим, оскільки йшлося не від першооснов – джерел текстів, а від припасованих до їх творчості ідеологічних рамок, де та спочатку розглядалася в кривому дзеркалі вульгарного соціологізму, а згодом, аж до недавнього часу – крізь призму “всеперемагаючого” соцреалізму. З ідеологічно препарованих текстів «складалася» й відповідна

історія літератури, в якій естетичний чинник розглядався лише як «аргумент» для звинувачень в «європеїзації», «формалізмі» чи «буржуазному націоналізмі», а відповідно – спотворювалося не лише творче обличчя автора, але й духовна, історико-культурна парадигма доби.

У ході власних оригінальних студій слушного висновку доходить В.Панченко, зауваживши: «талановиті художні твори, як відомо, не просто “перебувають” у літературі, вони – “ростуть”. Змінюється час – об’єктивно вносяться корективи і в сприйняття відомих історії творів; не стоїть на місці наука про літературу – і це теж зумовлює появу нових нюансів при другому прочитанні» [9, 4]. “Ростучі” твори Юрія Яновського, як і багатьох інших його ровесників, потребують сьогодні більше, ніж другого прочитання. За ними – відкриття письменників, яких, по суті, мало знаємо, а разом із цим – зановопрочитання доби без ідеологічних догм, ярликів і трафаретів. Той незначний текстологічний досвід, який поступово набувається в ході дослідження творів української новітньої літератури, засвідчує: не варто абсолютизувати чи підводити до спільного знаменника приклади досить різні. Специфіка текстології української новітньої літератури якраз і полягає в їхньому розрізненні, об’єктивному визначенні на базі ґрунтового та всебічного аналізу, що лише в цьому разі може привести до ширших узагальнень. Актуальність дослідження окреслених проблем potwierджується й досить скупим, на жаль, переліком наукових робіт, проведених на цьому ґрунті. До недавнього часу безпечнішим було говорити про царську цензуру, утиски і переслідування з боку Російської та Австро-Угорської імперій, аніж про ті самі рецидиви імперії радянської, її тоталітарний характер мислення та діяння. Тому, як слушно зазначає М.Жулинський, «залишається науково не розв’язаною проблема канонічного тексту для української радянської літератури. Кому не відомо, що під тиском вульгарно-соціологічної критики та нав’язаного зверху видавничо-редакторського перестрашування частина українських радянських письменників змушена була ґрунтовно переробляти свої твори під кутом зору пом’якшення художнього конфлікту, ослаблення психологічної складності характерів героїв. Це траплялося з Павлом Тичиною, Максимом Рильським, Володимиром Сосюрою, Юрієм Яновським, Миколою Бажаном, Андрієм Головком, Петром Панчем, Іваном Сенченком. Отже, слід перевидати деякі твори за першою редакцією. Таких проблем набралось багато. На майбутнє цю роботу відкладати не маємо права» [5, 20].

Застосування сучасного текстологічного інструментарію в методиці й методології літературознавства дає змогу по-новому оцінити текст як базове, фундаментальне поняття гуманітарних наук, оскільки саме він, за влучним зауваженням М.Бахтіна, і є “тією безпосередньою дійсністю (дійсністю думок і переживань), з якої тільки й можуть виходити ці дисципліни” [3, 297]. Хоча текст є основним предметом дослідження у текстології, проте, починаючи ще з “критики тексту” у класичній філології, ця категорія поки що так і не дістала всебічного, глибокого теоретичного осмислення. Довготривала відрубність існування текстології від інших наук спричинила, значною мірою, сприйняття її як дисципліни виключно едиційної. Текстологічні дослідження такого плану

незрідка зводилися лише до реєстрації змін тексту. Але текст постає не ізольовано від загальних проблем культури, літератури, а в так званому «вертикальному контексті», що має на увазі насамперед історико-філологічний контекст певного твору, розкриття генези тих зв'язків, які існують між різними джерелами одного й того ж твору в його різних часових вимірах. І тут важливо враховувати той фактор, на якому наголошував Д.Лихачов: «Жоден текстологічний факт не може бути використаним, поки йому не дано пояснення. Текстолог повинен цікавитися не тільки тим, **що** сталося з текстом, але й тим, **за яких обставин** це сталося і **чому**. Реєстрація змін тексту і пояснення цих змін – не два різні дослідницькі завдання, а єдине завдання, що викликає необхідність у текстологічній роботі широкого літературознавчого дослідження пам'ятки в цілому» [8, 486]. Продовжуючи цю думку вченого й аналізуючи три основні складові в розумінні практичного використання терміну «текстологія», як а) вивчення текстів; б) видання текстів; в) вивчення історії текстів, – відомий текстолог Є.Прохоров визначає третій випадок саме як «історико-літературну» текстологію, де «вивчення історії тексту дає матеріал передусім для історії літератури» [13, 486]. Беззаперечною закономірністю є та, що лише на основі науково встановленого автентичного авторського тексту, де буде всебічно досліджена остання творча воля митця, складові творчої історії твору, можна говорити як про теорію, так і про історію літератури, бо інакше залишається небезпека потрапляння в королівство кривих дзеркал, де потворне зображення прийматиметься за істину. Задля відтворення справжньої картини літературного процесу важливим є не лише реальний текстологічний коментар, в основі якого історична перспектива фактів суспільного, духовного, культурного, політико-правового, етнолінгвістичного характеру, а й своєрідне розкодування творчих задумів митця, специфіки їхнього втілення, творчої манери письма, світоглядно-естетичної системи художника, його власної стильової палітри та атмосфери доби. Слушним є спостереження сучасних учених про те, що «професія текстолога вимагає енциклопедичних знань у багатьох наукових сферах. Адже джерелами для багатьох текстологічних коментарів служать не лише різні варіанти тексту та його чернетки, а також щоденники і переписка письменника та його сучасників, найрізноманітніші довідково-енциклопедичні видання, архівні документи й музейні експонати, відгуки професійної, письменницької і читацької критики. Текстолог повинен детально уявляти епоху, в яку написано твір, володіти інформацією про особисті й творчі зв'язки письменника, вільно орієнтуватися в особливостях мовної культури певного періоду. Якість роботи текстолога залежить не лише від його наукової компетентності, а й вимагає особливої наполегливості та цілеспрямованості. Не випадково текстологів, поряд із бібліографами, називають справжніми подвижниками науки» [4, 423]. Один із таких подвижників, професор університету св. Володимира (нині Шевченківського університету) Володимир Перетц, створивши класичні праці з історії літератури і текстології на основі великого практичного досвіду, зокрема студій заснованого ним «Філологічного семінару», писав: «Кожен повинен навчитися працювати над сирим матеріалом, на «чорному дворі науки», як говорять деякі вчені-білоручки; бо без «чорного двору» неможливо потрапити у

блискучі палати справжнього міцного знання» [11, 7]. Власне, робота текстолога певним чином нагадує чорну працю в копальнях, звідки необхідно видобути не одну тонну руди, аби виплавити згодом якісний метал. Наголошуючи на особливо важливому значенні літературної історії пам'ятки для історії літератури, В.Перетц писав: «Для історика літератури важливо шляхом вивчення списків не лише встановити архетип пам'ятки, але й, пройшовши зворотній шлях, порівнюючи архетип із редакціями, що з нього вийшли, – виявити долю пам'ятки в залежності від зміни смаків та літературних зацікавлень середовища, в якому вона побутувала та піддавалася новим обробкам» [12, 338].

Розглядаючи авторський рукопис як “стенограму творчого процесу” (В.Вацура) в його часовій розгортці, сучасна текстологія акцентує увагу на шляхах та прийомах реалізації задуму, повноті авторського волевиявлення, психології художнього мислення, роботі письменника над архітектонікою та мовно-стилістичною системою. Критика тексту шукає методологічну опору в осмисленні літературного письма не лише через його техніку і прийоми, а й через пізнання філософських, естетичних, психологічних, соціокультурних передумов. Відсутність (не встановленість) істинно авторського тексту як вихідної позиції достовірного знання не забезпечить об'єктивності ні історико-літературного, ні теоретико-літературного аналізу, й загалом – відтворення цілісної картини літературного процесу, де важливими залишаються питання авторства і датування, коментування й публікації творів. Відновленню істинної картини літературного процесу, зокрема радянської доби, сприяли останнім часом публікації щоденників В.Винниченка, О.Довженка, А.Любченка, публіцистики І.Багряного, творів письменників «розстріляного Відродження», листування Григора Тютюнника, І.Світличного, споминів М.Коцюбинської, Р.Корогодського й багатьох інших художніх та документальних текстів, що відкривають широкий спектр ідейно-естетичних пошуків митців, суспільно-філософських устремлінь доби. Добуті з архівних спецфондів матеріали внесли суттєві уточнення в ідеологічно залежне трактування біографій і творчих уподобань багатьох художників слова, одних з яких втискали у лещата радянського канону, а других – фізично й морально нищили. Завдячуючи таким авторитетним виданням, як шеститомник (у дев'яти книгах) Василя Стуса, ґрунтовно підготовлений текстологами Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України на чолі з Михайлиною Коцюбинською та Дмитром Стусом, маємо сьогодні унікальну можливість повно осягнути творчу спадщину митця в усьому розмаїтті, варіативності смислових вузлів, через розгортку різних редакцій та варіантів відкрити концептуальні засади мислення письменника, виявити контекстуальні та інтертекстуальні плани його творчості. Генетичні видання такого типу сприяють не лише поширенню історико-літературного, теоретичного, біографічного дослідження, а й потверджують стару істину – «рукописи не горять», створюючи особливу атмосферу відношень між читачем, автором і тим, про кого він пише. У цьому зв'язку незаперечною залишається настанова Б.Томашевського: «історик літератури повинен бачити в окремому творі не лише його статичну *форму* (розуміючи це слово в широкому значенні), не лише замкнуту в собі закінчену систему – він повинен домислювати і

вгадувати у творі сліди руху <...> Історія написання та роботи над твором якраз і дає цей матеріал. При вивченні історії тексту виявляється уже не статичне явище, а літературний процес його продукування й становлення. Вивчаючи задуми поета, ми часто виявляємо зв'язки, на перший погляд неясні, між різними творами одного автора. Вивчаючи його незавершені плани і чернетки, ми часто знаходимо ті недостаючі ланки еволюційного ланцюга, які дозволяють нам «інтерполювати», заповнювати проміжки між окремими об'єктами спостереження.

Таким чином, історія тексту (в широкому сенсі цього слова) дає історику літератури матеріал руху, який не лежить на поверхні літератури, а схований у лабораторії автора» [14, 147 – 148]. Науково вивірена аргументація, як елемент конститутивності мислення, виступає надійним конструктом літературознавчої та історичної метанарації.

1. *Багрянний І.* Автобіографія. Бібліографія // Слово і час . – 1994. - № 2. – С.6 – 8; 2. *Барт Р.* Текстуальний аналіз «Вальдемара» Е. По // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. 2-е вид., доп./ За ред. М.Зубрицької. – Львів, 2001. – С. 497 – 524; 3. *Бахтин М.М.* Проблемы текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М., 1986. – С. 297 – 320; 4. *Елина Е.Г., Книгин И.А.* Текстология // Чернец Л.В. Введение в литературоведение. – М., 2001. – С.415 – 424; 5. *Жулинський М.Г.* Из забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). – К., 1990. – 447 с.; 6. *Зеров М.* Ad Fontes // Твори: В 2 т. – К., 1990. – Т.2: Історико-літературні та літературознавчі праці. – С. 568 – 588; 7. *Компаньон А.* Демон теории. – М., 2001. – 336 с.; 8. *Лихачев Д.С.* Текстология. На материале русской литературы X – XVII веков. Изд. 2-е, перер. и допол. – Л., 1983. – 640 с.; 9. *Панченко В.Є.* Юрій Яновський: Життя і творчість. – К., 1988. – 294 с.; 10. *Парандовський Я.* Алхімія слова. – К., 1991. – 278 с.; 11. *Перетц В.Н.* Семинарий русской филологии. – К., 1912. – 64 с.; 12. *Перетц В.Н.* Из лекций по методологии истории русской литературы. История изучения. Методы. Источники. – К., 1914. – С.233 – 340; 13. *Прохоров Е.И.* Текстология как научная дисциплина // Лебедева Е.Д. Текстология русской литературы XVIII – XX вв. – М., 1978. – 83 с.; 14. *Томашевский Б.В.* Писатель и книга: Очерк текстологии. – М., 1959. – 279 с.; 15. *Щербакова М.И.* Текстология // Введение в литературоведение: Учебник/ Н.Л.Вершинина, Е.В.Волкова, А.А.Илюшин и др.; Под общ. ред. Л.М.Крупчанова. – М., 2005. – С.97 – 150.

*Галина Александрова,
к. філол. наук, наук. сп.*

«ДО СВІТОВИХ ІДЕАЛІВ СВОЇМ НАЦІОНАЛЬНИМ ШЛЯХОМ»: КОМПАРАТИВНІ АСПЕКТИ «ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА» СЕРГІЯ ЄФРЕМОВА

У статті аналізується порівняльний підхід до фактів і явищ літературного процесу в «Історії українського письменства» С.Єфремова, у полі зору якого поряд з історією ідей були різнохарактерні впливи інших письменств, переробка і перетворення їх на національному ґрунті.